

Мариета Цветкова¹

(Нов български университет, България)

ЗА „ОТСТЪПЛЕНИЕТО“ НА ВИЕ-ГОВОРЕНЕТО И
ПРИЧИНИТЕ ЗА НЕГОВОТО РАЗКОЛЕБАВАНЕ
ПРИ УСТНОТО ОБЩУВАНЕ – ХИПОТЕЗИ И РЕАЛНОСТ

Marieta Tsvetkova

ON THE „ABANDONMENT“ OF THE FORMS EXPRESSING
POLITENESS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION
AND THE REASONS FOR ITS HESITATION -
HYPOTHESES AND REALITY

Резюме: Изследването е посветено на речевите практики, свързани с констатираното напоследък пренебрегване на използването на Вије-формите и замяната им с ти-говорене при устно общуване. За целта е проведена анкета, чрез която да се изведат не само факторите, определящи избора на говорещия, но и характеристиките на ситуационното и комуникационното възприятие на адресата. Отбелязаната вече в лингвистичната литература тенденция за отстъпление на Вије-говоренето скъсява социалната дистанция като цяло – било то преднамерено или поради липса на умения за подходяща преценка на комуникативната ситуация. Възприемането на тази речева практика от страна на адресата се оказва обаче не винаги позитивно. Това води до относителен консенсус по въпроса за необходимостта при обучението на различни равнища да се акцентира повече върху същността и употребата на учтивата форма, като се осъвремени представянето ѝ с най-важните социо- и психолингвистични параметри и се допълни с други формални модели за изразяване на учтивост.

Abstract: Current article is an attempt to extend the observation of the registered lately speech practices for using less frequently of the forms expressing politeness and their replacement with forms for

¹ marieta.tzvet@gmail.comPage

informal addressing. A questionnaire was conducted for this purpose aimed at extracting not only the factors influencing the choice of the person initiating the process of communication, but also featuring the perception of the addressee. Marked already in the linguistic literature trend for progressive substitution of specific forms expressing politeness shortens the social distance – no matter if such use is done deliberately or as a result of lacking skills for proper assessment of the concrete parameters of interpersonal communication. – Thus the perception of the addressee is not always positive. That brings a relative consensus on the necessity to up-date the presentation of the forms expressing politeness for training purposes through adding relevant socio- and psycholinguistic components as well as other implicit politeness models.

Ключови думи: Вие-говорене, ти-говорене, социална дистанция, спонтанност и непринуденост, комуникативна ситуация, атитюд
Key words: Vie-govorene, ti-govorene; social distance, informal and spontaneous, interpersonal communication, attitude

Вие-формите на обръщение, изразяващи формалност при общуването и уважителност към адресата, се разглеждат в лингвистичната литература от различен аспект – като обект на изследване на социолингвистиката и прагматиката и като компонент от езиковата култура и речевия етикет. Въпросът за тяхната употреба се засяга и в някои съпоставителни изследвания на славянски езици (Паскалев 2005, Константинова 2013).

Тенденцията за постепенното редуциране на употребата на Вие-формите и все по-честата им замяна с говорене на ‘ти’ при устното общуване на български език през последните две десетилетия се отбелязва от езиковедите, като това наблюдение обикновено се констатира и доказва с конкретни примери, но почти не се оценява по какъвто и да било начин – с изключение на случаите, в които става дума за неправилно съгласуване на Вие-формите с причастията (от типа на записания на 22 февруари, 2018 г. въпрос на журналистка от програма „Хоризонт“ на БНР в интервю с г-н А. Кутев: „*Бихте гласувал* като партиен член или *бихте гласувал* като...?“). Срв. „По принцип ситуацията, в които при българи и словаци е прието да се говори на ‘Вие’, са еднакви, друг е въпросът, че в България, както

стана дума, по най-различни причини говоренето на 'ти' се разпростира все повече и буквално завзема и официалната сфера на общуване“ (Константинова 2013:125).

Проследяването на основните публикации, засягащи въпроса за Вие-говоренето при устна комуникация между българите показва, че към „отстъплението“ на Вие-формите се проявява все по-голяма търпимост. Така например категорично неодобрение на тази речева практика се изразява в публикация от края на миналия век: „Между другото напоследък се наблюдава една друга практика: повикал е журналистът за интервю някое високопоставено лице и за да ни покаже близките си отношения с него, му говори на „ти“. За мене това е израз на неправилна речева стратегия. В интервюто двамата не са в ролята на приятели от кафенето, а са представители на две институции и би следвало да спазват речевия етикет, т.е. да разговарят на „Вие“, когато са в ефир, а после могат да се обръщат един към друг така, както искат“ (Виденов 1995: 159).

В началото на 21. век лингвистите сравнително често се спират на замяната на Вие-формите с говорене на 'ти', но се ограничават с описанието на тази речева практика и с търсене на различни обяснения, като обикновено се въздържат да изразяват някаква категорична оценка. Срв.: „Може да се обобщи, че в разгледаните примери (*записи от телевизионни и радиопредавания, направени през периода 2010–2014 г. – бел. на автора*) при избора на ти-говоренето факторите социална дистанция и официалност (вж. Цанков 1988) не са маркирани, като по този начин се цели ефектът на непринуденото общуване между познати, медийното интервю се приближава по своите формални особености до спонтанното ежедневно общуване. ... Когато доминиращият признак е познатост между събеседниците и е налице желание за спонтанност, непринуденост в общуването, обикновено се използва формата за 2 л. ед. ч. Тази форма често е белег и за близост по възраст между събеседниците. Възможно е и експлицитно установяване на начина за означаване на събеседника – това са случаите, в които е налице познатост, но събеседникът е с високо обществено положение“ (Джонова, Велкова 2014: 15).

„По мнението на някои изследователи през последните години се наблюдава тенденция към скъсяване на дистанцията между

събеседниците в редица ситуации (особено в публичното говорене), което формално намира израз в отстъпление на *Vue*-формите (до голяма степен под влияние на американските и други западни модели на общуване) и заместването им с *tu*-форми. От немалка част от носителите на езика обаче това явление се оценява отрицателно, като нарушаване на нормите за учтивост.“ (Паскалев 2006: 49).

„При употребата на *Vue*-формите говорещият изразява учтивост, обусловена от социолингвистични фактори – т.е. от факторите възраст, обществено положение, познатост/непознатост, както и от характера на обстановката (официална/неофициална). При употребата на индиректните речеве актове, говорещият изразява друг тип учтивост – това е уважението към личното пространство на слушателя, към него като личност, която има определени права, която може да избира дали да извърши желаното от говорещия действие, или да не го извърши. Т.е. в този случай говорещият не налага директно своята воля на слушателя, а е налице поне частично възможност от страна на слушателя да не извърши съответното действие. Вторият тип учтивост се определя от прагматични фактори“ (Джонова, 2014: 4).

Настоящият доклад е опит да се разшири наблюдението върху речевите практики на комуникантите по отношение на употребата на *Vue*-форми или на говорене на ‘ти’, като се отчетат не само факторите, определящи избора на говорещия, но и характеристиките на ситуационното и комуникационното възприятие на адресата. Целта е да се потърси по-пълно дефиниране на процеса през различни негови компоненти и параметри (лингвистични и екстралингвистични) и да се открият по-детайлно причините за констатираното напоследък пренебрегване на използването на *Vue*-формите и замяната им с *ti*-говорене.

Наблюдението на употребата на *ti*-форми вместо предполагаемото обръщане на ‘*Vue*’ в изискващите това комуникативни ситуации е извършено паралелно за български електронни медии (телевизия и радио) и с помощта на анкета, попълнена от носители на езика. В използваната анкета са включени общо 8 въпроса, от които 3 затворени и 5 отворени. Затворените въпроси изискват дефиниране на ситуациите от респондентите (напр. Случвало ли Ви се е да се обърнат към Вас направо на ‘ти’ при първи контакт в хотел,

ресторант, фризьорски салон, магазин, обществен транспорт или др. публични места, в които се предоставят някакви услуги? Позволявате ли си понякога да започнете да общувате с напълно непознати хора директно на 'ти'?). В зависимост от отговорите на тези въпроси в анкетата се оформят 2 комбинации от отворени въпроси: а) отнасящи се до ролята на адресат и неговото възприемане на 'ти' - вместо 'Вие' - обръщението и б) засягащи позицията на говорещ/обръщащ се на 'ти' вместо на 'Вие' в определени ситуации. В анкетата са включени и 2 въпроса, които определят най-важните според респондентите същностни характеристики на учтивата форма и тяхното тълкуване на нерегламентираното, недоговорено предварително преминаване на 'ти'. Във връзка с изразени мнения по време на проведеното проучване за невладеене на учтивата форма в анкетата беше включен и един въпрос за необходимостта да се обърне по-голямо внимание върху овладяването – теоретично и практически, на Вие-говореното в рамките на учебния процес.

Анкетата е попълнена от 120 носители на българския език, от които 30 мъже и 90 жени. С подобни количествени параметри тя не може да се смята за представителна, но от гледна точка на целта и същността на проучването, за което е съставена, има известни важни предимства. – Възрастовият диапазон на респондентите е в достатъчно широки граници (20% – до 25 г.; 37% – между 26 и 35 г.; 27% – между 36 и 45 г.; 15% – между 46 и 55 г. и 1% – над 55 г.), като преобладаващият процент анкетираните са между 26 и 45 години – в активна възраст, предполагаща както владеене на учтивата форма, така и достатъчно възможности за използването ѝ в различни комуникативни ситуации. Образованието на преобладаващата част от респондентите е висше – 89%, от които 9% с научна степен – факт, предполагащ добро владеене и подходяща употреба на Вие-говореното.

Основните резултати от анкетното проучване показват, че в ролята на адресат, към когото са се обръщали на 'ти' при първи контакт, т.е. в ситуация на непознаване на събеседника, са изпадали 87% от респондентите. За 20% от тях това не създава неприятно усещане и не им прави впечатление, но останалите 80% забелязват използването на ти-форми вместо учтивото Вие-обръщение, понякога това им прави неприятно впечатление, а 30% от тях признават, че това ги

дразни и възмущава. В отговорите за дискомфорта, който създава у адресата говоренето на 'ти' при първи контакт, най-често фигурират следните формулировки: а/ фамилиарничене и навлизане в личното пространство и б/ липса на уважение и незачитането на събеседника и в/ липса на възпитание. Като техни вариации в анкетите се срещат и отговори като: прекалено бързо скъсяване на дистанцията, което не отговаря на истината; внушава се неуместна близост, без да е налична такава; дистанцията между непознати е нещо напълно естествено и нарушаването ѝ понякога е неоснователно и изкуствено; демонстрира недопустима според мен фамилиарност; прекалено бързо и агресивно се минава границата на личното пространство или създава усещане за неуважение от отсрещната страна; кара ме да се чувствам незначителна, изразява неуважение; неуважително поведение; доброто възпитание изисква първоначално да се обръщаме на Вие към непознати, когато аз използвам учтива форма, очаквам същото от отсрещната страна, разговор с непознат се инициира с учтиво обръщение, струва ми се неучтиво да общуваме на ти с непознати хора.

Изразяването на уважение към събеседника и внасянето на дистанция (социална и/или възрастова) са основните параметри на учтивата форма според анкетираниите. 65% от тях извеждат на първо място уважението към събеседника (без значение дали става дума за познат, или непознат) като същностна характеристика на Вие-говоренето, следвана от въвеждането на определена дистанция (15%) между събеседниците. Едва след тези основни параметри респондентите идентифицират употребата на учтивата форма като сигнал за официалност на комуникативната ситуация (12%) и като социално приета норма за общуване в българското общество (8%).

В някои случаи, особено при интервюиране в ефир, се наблюдава предварително договаряне със събеседника за преминаване на ти-говорене. Това регламентира по-нататъшния формат на общуване и осигурява симетрия на комуникативния процес.

Не са малко случаите, в които се забелязва колебание в употребата на Вие-форми и редуването им с ти-форми от един и същ участник в комуникативния акт. Обикновено неувереността в преминаването на ти-говорене се дължи или на все още съществуваща,

трудно преодолима дистанция (социална и/или възрастова), или на стремеж към синхронизиране на общуването със събеседника, който вече е скъсил дистанцията.

Наблюдават се и ситуации на асиметрична употреба на Вие- и ти-говоренето, когато без предварително експлицитно установяване на начина за означаване на събеседника, всеки използва избраното от него Вие- или ти-обръщение. Така например водещата на телевизионното предаване на БТВ „Тази събота и неделя“ Жени Марчева проведе изцяло на ‘ти’ и без никаква предварителна уговорка интервю с Радко Петков от Троян – победител в „Гласът на България“, който по време на предаването напълно последователно се обръщаше към нея на Вие (10 септември 2017 г.). По същия начин в телевизионно интервю по Нова телевизия с Мария Иванова от с. Габра, община Елин Пелин (изоставила детето си пред бл. 20 в квартал „Младост“) репортерката започна и без да направи каквато и да било уговорка, продължи разговора на ‘ти’ (9 септември 2017 г.). Интерпретацията на тези два примера би могла да се сведе до възрастова и социална асиметрия между събеседниците, но това би игнорирали наличието и на зрителска аудитория, за която са предназначени предаванията и която би възприела нееднозначно тази асиметрия на общуването от гледна точка на спазване на уважението и дистанцията между комуникантите. Описаната нересипрочна употреба на Вие- и ти-форми според идеята на Браун и Гилмън (Браун, Гилмън 1960) за властовите различия и тяхното изразяване в езиков план би следвало да отразява различните статусни отношения между събеседниците.

Получените в анкетата отговори на въпроса позволяват ли си респондентите понякога да започнат да общуват с напълно непознати хора директно на ‘ти’ се разделят напълно симетрично на две – 50% от тях са отрицателни и 50% – положителни, като последните се разпределят по следния начин: 42% са потвърдили с **да**, а 8% са уточнили, че това им се случва **поякога**. Ситуациите, в които анкетираните отбелязват, че биха инициирали ти-говорене с непознат събеседник, са описани така:

- при желание за създаване на впечатление за близост, спонтанност и непринуденост на общуването (48%);
- при обръщане към някого, който е видимо по-млад или връстник/-чка; (32%);

- при явна конфликтна ситуация (на пътя, в обществения транспорт и др.) – 11%;
- при общуване с равнопоставени по силата на определени обстоятелства (напр. група екскурзианти, група протестиращи, група курсисти и т.п.) – 9%.

Един от отговорите, който би могъл да се причисли към втората група гласи: „Когато разговарям с дете/деца, за да не го притесня и да създам известна близост и доверие“.

Така обобщените отговори очертават 3 фактора, даващи основание на носителите на езика да си позволят да се обърнат към напълно непознати хора директно на ‘ти’:

а/ преднамерено търсене на спонтанност и непринуденост, т.е. на скъсяване на дистанцията,

б/ възраст на събеседника и

в/ ситуативна обусловеност, свързана с равнопоставеност на комуникантите, с наличие на напрежение или силна емоция и др.

Нерегламентираното и недоговорено предварително преминаване на ‘ти’ се възприема и обяснява от участниците в проведената за целите на настоящото наблюдение анкета предимно като липса на умения у говорещия за правилна преценка на комуникативната ситуация и за избор на най-подходящата форма за общуване (35%), но и почти в същата степен – като целенасочен стремеж за създаване на спонтанност, непринуденост и демонстрация на близост със събеседника (33%). Почти 1/5 от респондентите отдава тази речева практика на небрежност и negliжиране на речевия етикет (18%) и 9% – на автоматичен пренос на речеви навици от други комуникативни ситуации. За относително малък процент от анкетираните замаяната на учтивото Вие-обръщение с ти-говорене се дължи на невладеене на учтивата форма (8%), на мода или подражание (0,8%) или на моментна емоционална натовареност с подтекст на пренебрежение и неуважение. Общият сбор надхвърля 100%, тъй като респондентите са давали по повече от един отговор. Така разпределените обяснения на нерегламентираното и недоговорено преминаване на ‘ти’ говорят, от една страна, за наличието на сложен комплекс от фактори, определящи избора на начин за означаване на събеседника и, от друга – за нагласата да се проявява относително висока степен на толерант-

ност към тази речева практика, при която възпроизвеждащите я носители на езика демонстрират не само липса на конкретни знания и умения или небрежност и negliжиране на речевия етикет, но и целенасочен стремеж към създаване на спонтанност и непринуденост, поддават се на влиянието на модни тенденции или автоматично пренасят речеви навици от други комуникативни ситуации.

Макар и малък процент от анкетираните да са включили и невладеенето на учтивата форма като причина за нейната замяна напоследък с ти-говорене, повечето респонденти (78%) са на мнение, че е нужно да се обърне по-голямо внимание при преподаването на същността и употребата на формите за учтивост в рамките на учебния процес. В момента този въпрос се разглежда в 5 и 8 клас, като свързаните с него граматични разяснения и практически упражнения са сведени до минимум. Един от отговорите на анкетираните относно необходимостта да се изучават по-детайлно формите за учтивост: „В рамките на учебния процес – не, но в обществото – да“ – навежда на мисълта, че е добре да се помисли за промяна на самото представяне на проблема – например през призмата на изучаване на атитюдите, които се обсъждат в лингвистичната литература още от края на миналия и началото на този век.

„Атитюдите представляват обективно-субективни същности, които детерминират поведението на личността, обединявайки социалното и психологическото... Социалните психолози най-често посочват три компонента в структурата на атитюда: когнитивен (сума от вярвания, т.е. всичко, което индивидът знае за обекта) (Джонев 1996: 213), афективен (чувства на индивида относно обекта, положителната или отрицателната му оценка за обекта) и конативен (поведенчески аспект, представляващ не самото действие спрямо обекта, а предразположение към благоприятни или неблагоприятни действия спрямо него), но не и самото действие) (Алексова, 2002: 248).

Езиковите атитюди представляват „поведенчески и оценъчни нагласи и предразположения на носителите на различни езици (или различни форми на съществуване на езика) както към чуждите, така и към техните собствени езици или езикови варианти (Пачев 1993:81). Прилагат се множество методи за измерване на езиковите атитюди, които са подробно разработени от социалните психолози (Скот,

Джайлс, Купланд). Най-общо могат да се оформят три групи методи: контент анализ на социолингвистичните емпирични данни, директно измерване на езиковите атитюди чрез провеждане на интервюта и анкети, засягащи специфични езикови обекти, индиректно изследване на езиковите нагласи чрез т. нар. парадигма на оценката на говорещия (Алексова, 2002: 249).

Употребата на учтивата форма би могла да се представи за целите на обучението под формата на основни препоръки за речево действие, подобно на помагало с кратки насоки:

Умението да говорим – ти и вие

- Винаги е по-добре да прехвърлиш мярката, отколкото да не я достигнеш. Излишъкът от любезност не дразни никого, обратното – може би да.

- Винаги на Вие към:

- а/ лицата, които току-що са ни представени, независимо кои са те. Най-вероятно е веднага да ни дадат разрешение да си говорим на ‘ти’.

- б/ лицата, които ни вдъхват респект поради общественото си положение, професионалният си авторитет или поради възрастта си: професори и преподаватели; лекари, адвокати, нотариуси; началници и висшестоящи; лицата, които поради характера на работата си трябва да ви говорят на Вие /сервитьори, секретарки, продавачки и др./ (Крънчева: 51).

Тенденциите, които се забелязват напоследък в речевата практика при изразяване на учтивост, също биха могли да се включат в учебното съдържание с кратки и ясни коментари. Един от тях е свързан със съпоставката с английски език, „където в рамките на съвременния език не е налице разлика между *ти* и *вие* – налице е пълно съвпадение между глаголните и местоименните форми за 2 л. ед. и мн. ч., но е възможно изразяването на учтивост чрез индиректна молба – *Can you please pass the salt?* (*Можеш ли да ми подадеш солта?*). В английския език са налице повече формални модели за оформяне на въпросите-молби... Може да се обобщи, че в българския език са налице два различни типа изразяване на учтивост към слушателя, съответно с помощта на т.нар. Вие-форми и с помощта на индирект-

ните речеви актове, маркирани експлицитно с *бихте ли...*, *може ли...*, *ще...ли*, *няма...ли* (Джонова, 2014: 4).

Направеното за целите на тази статия наблюдение, макар и да не претендира за представителност, показва категорично, че:

- Вие-формите се заменят все по-агресивно с ти-говорене, като това в повечето случаи се възприема от адресата негативно;

- Голям процент от носителите на езика си позволяват да се обръщат на 'ти' при първи контакт с непознат, без да регламентират и договорят това предварително, като „оправдават“ подобна речева практика с: а/ преднамерено търсене на спонтанност и непринуденост на общуването, т.е. на скъсяване на дистанцията, б/ отчитане на фактора възраст на събеседника и в/ ситуативна обусловеност, свързана с емоционална натовареност на комуникативната ситуация.

- Наблюдава се относителен консенсус по отношение на необходимостта да се обърне по-голямо внимание в рамките на учебния процес върху същността и употребата на учтивата форма – с акцент по-скоро върху нейните социо- и психолингвистични измерения и върху прагматичните аспекти на въпроса.

- Основните причини за разколебането на Вие-говоренето при устно общуване се формулират предимно като: а/ липса на знания и умения за преценка на комуникативната ситуация и за избор на най-подходящата форма за общуване и б/ преднамерено създаване на спонтанност, непринуденост и демонстрация на близост със събеседника. Това потвърждава твърдението на К. Иванова че „учтивостта е принцип, регулиращ социалната дистанция и нейното равновесие, т.е. тя служи за запазване или намаляване на тази дистанция. Говорещите се съобразяват с характеристиките на своите събеседници – възраст, обществено положение, отношенията между събеседниците в даден момент (познати/непознати, степен на близост, йерархия) и със ситуацията – официална/неофициална“ (Иванова 1981: 130). В тази връзка се налага изводът, че Вие-говоренето напоследък бележи отстъпление и така маркира скъсяване като цяло на социалната дистанция – било то преднамерено или поради липса на умения за подходяща преценка на комуникативната ситуация. Не може да се твърди обаче, че възприемането на тази речева практика от адресата е напълно позитивно. Това води до относителен консенсус

по въпроса за необходимостта при обучението на различни равнища да се обърне по-голямо внимание върху социо- и психолингвистичните аспекти на употребата на учтивата форма.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2002:** Алексова, Кр. Българският и немският език в езиковата йерархия на съвременния българин. // *Германците и българите в диалог, № 1*, Редактори Л. Йорданова, Кр. Кабакчиев, К. Лешбер и Ст. Стоянова. София: Българска асоциация по четене (БАЧ), 247–255. **Aleksova 2002:** Aleksova Kr. Bulgarskiyat i nemskiyat ezik v ezikovata yerarhia na suvremenniya bulgarin. // *Germantsite i bulgarite v dialog, №1*, Ed. by L. Yordanova, Kr. Kabakchiev, K. Leshber, St. Stoyanova. Sofia: Bulgarska asotsiatsia po chetene (BACH), 247–255.
- Виденов 1995:** Виденов, М. *Езиковата култура на българина*. София: Анубис. **Videnov 1995:** Videnov, M. *Ezikovata kultura na bulgarina*, Sofia: Anubis.
- Джонова, Велкова 2014:** Джонова, М., Велкова, Й. Изразяване на учтивост в устната реч. // *Littera et Lingua, № 1–2*, 2–15. **Dzhonova, Velkova 2014:** Dzhonova, M., Velkova, Y. Izraziavane na uchtivost v ustnata rech. // *Littera et Lingua, № 1–2*, 2–15.
- Джонова 2014:** Джонова, М. Степени на учтивост в официалната реч. // *Реторика и комуникации – електронно научно списание, №14*, 1–7 (посещение на страницата – 20.09.2017). **Dzhonova 2014:** Dzhonova, M. Stepeni na uchtivost v ofitsialnata rech. // *Retorika i komunikatsii – elektronno nauchno spisanie, №14*, 1–7 (visit of the webpage – 20.09.2017).
- Иванова 1981:** Иванова, К. Как да отправяме желанията си. *Българската книжовна реч*. София: Народна просвета. **Ivanova K. 1981:** Ivanova, K. Kak da otraviamе zhelaniyata si. *Bulgarskata knizhovna rech*. Sofia: Narodna prosveta.
- Константинова 2013:** Константинова, Д. За някои особености на речевия етикет в българския и словашкия език. // *Проглас, №2*, 2013 г., 118–127. **Konstantinova 2013:** Konstantinova, D. Za niakoi osobenosti na recheviya etiket v bulgarskia i slovashkiya ezik. // *Proglas, №2*, 2013, 118–127.
- Паскалев 2005:** Паскалев, Н. Начини за изразяване на учтивост в българския и полския език. // *Юбилеен славистичен сборник*. Благоевград, 2005. **Paskalev 2005:** Paskalev, N. Nachini na izraziavane na

- uchtivost v bulgarskia i polskiya ezik. // *Yubileen slavistischen sbornik*. Blagoevgrad, 2005.
- Паскалев 2006:** Паскалев, Н. Социолингвистичен анализ на обръщенията в съвременния български език (във връзка с изразяването на учтивост). // *Български език*, №1, 2006 г., 36–51. **Paskalev 2006:** Paskalev, N. Sotsiolingvisticchen analiz na obrushteniyata v suvremennia bulgarski ezik (vuv vruzka s izraziavaneto na uchtivost). // *Bulgarski ezik*, № 1, 2006, 36–51.
- Крънчева:** Крънчева, Кр. // *Бизнес комуникации* – <https://bcpgim.files.wordpress.com/2013/02/d0b1d0b8d0b7d0bdd0b5d181-d0b5d182d0b8d0bad0b5d182.pdf> (посещение на страницата – 13.10.2017 г. и 28.02.2018 г.). **Kruncheva:** Kruncheva, Kr. // *Biznes komunikatsii* <https://bcpgim.files.wordpress.com/2013/02/d0b1d0b8d0b7d0bdd0b5d181-d0b5d182d0b8d0bad0b5d182.pdf> (visit of the webpage – 13.10.2017 & 28.02.2018).
- Браун, Гилмън. 1960:** Brown, R. and Gilman, A. Semantic of Power and Solidarity. // *Style in Language*, Ed. by T. Sebeok.